

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยกระบวนการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในจังหวัดลำพูน เป็นการศึกษา
เพื่อ

- 1) เพื่อศึกษากระบวนการในการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วม
- 2) เพื่อศึกษาเงื่อนไข / ปัจจัย ในการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วม
- 3) เพื่อศึกษากระบวนการติดตามผลการดำเนินงานตามแผน

ในการศึกษานี้ได้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเน้นเทคนิคการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participatory observation) การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการจัดเวทีสรุปบทเรียน การสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ ในการสัมภาษณ์ได้ใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และแบบไม่มีโครงสร้าง การสังเกตกำหนดไว้ 2 ลักษณะ คือ สังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผลการศึกษาพอสรุปได้ดังต่อไปนี้

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษานี้ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

1) กระบวนการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วม พบว่า ทั้ง 5 ตำบล มีกระบวนการทำแผนที่คล้ายกันดังรายละเอียดในบทที่ 4 คือ

1.1 การจัดเวทีเพื่อสร้างความเข้าใจให้กับแกนนำ

เป็นการเตรียมทีมวิทยากร เพื่อเป็นการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการ/ขั้นตอนการจัดทำแผนชุมชน มีการทำความเข้าใจกับแกนนำระดับชุมชน เพื่อให้มีแนวความคิดที่สอดคล้องกัน โดยกิจกรรมที่ได้ทำ คือ การเข้าร่วมสัมมนาของคณะทำงานจังหวัดและตัวแทนระดับตำบลในระดับโซน 3 จังหวัด ณ ศูนย์บริการวิชาการ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จากนั้นตัวแทนที่เข้าร่วมสัมมนากลับมาทำการชี้แจงทำความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดทำแผนชุมชนทั้งตนเองให้กับวิทยากรชุมชน แกนนำที่ไม่ได้เข้าร่วม นอกจากนี้มีการไปร่วมศึกษาดูงาน เช่น ตัวแทนวิทยากรชุมชน เข้าร่วมสังเกตการณ์กับชุมชนอื่น ๆ (ตำบลทาปลาดุก) การเชิญวิทยากรจากที่อื่นมาช่วยให้ความคิด (ตำบลเวียงยอง) และการศึกษาดูงานจากชุมชนที่มีประสบการณ์การทำแผนชุมชน (ตำบลในเมือง)

ตำบลบ้านปาง มีจุดเด่น คือ มีการคัดเลือกแกนนำโดยคณะทำงานระดับตำบลมาร่วมกัน
วิพากษ์วิจารณ์แกนนำ แล้วคัดเลือกแกนนำเข้าร่วมเวทีสร้างความเข้าใจ

1.2 การรวบรวมข้อมูลระดับหมู่บ้าน

เป็นการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ค้นหาศักยภาพชุมชนในด้านต่าง ๆ สภาพปัญหา
แนวทางในการแก้ไขทั้งที่ผ่านมาและสิ่งที่ยอยากทำในอนาคต แต่ละพื้นที่มีเทคนิคในการรวบรวม
ข้อมูลที่แตกต่างกันออกไป เช่น ตำบลในเมือง ส่วนใหญ่ใช้วิธีการแจกแบบสอบถามกับสมาชิกใน
ชุมชน การพูดคุยในวันสำคัญทางศาสนา บางชุมชนมีการจัดเวทีชาวบ้านเพื่อค้นหาของดีและปัญหา
ในชุมชน แต่ข้อจำกัดของผู้เข้าร่วมที่ขาดความหลากหลาย มีแกนหลัก คือ อสม. แต่ละชุมชน ๆ ละ
3 คน ตำบลเวียงยอง ใช้วิธีการทั้งการจัดเวทีแลกเปลี่ยน การสอบถาม และประชุมกลุ่มย่อย โดยมี
แกนหลัก คือ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน และ อสม. รวม 4 คน ตำบลบ้านแป้น
ใช้วิธีการจัดเวทีประชาคมหมู่บ้าน ร่วมกับการใช้แบบสำรวจข้อมูลของแต่ละครัวเรือนในชุมชน
(ซึ่งแบบสำรวจ ปรับมาจากแบบสำรวจข้อมูล จปฐ.) วิทยากรหลัก คือ คุณสุทัศน์ และคุณอัจฉรา
ณ คำตัน ตำบลทาปลาดุก ใช้วิธีการจัดเวทีประชาคมหมู่บ้าน วิทยากรระดับตำบล เป็นแกนหลัก ใน
การจัดเวทีประชาคมหมู่บ้านนั้นผู้ใหญบ้านเป็นผู้ที่ตั้งประเด็นซักถาม และตำบลบ้านปาง ใช้วิธี
การจัดเวทีชาวบ้าน และการพูดคุยกับชาวบ้าน ซึ่งไม่มีแบบสอบถามเป็นกิจลักษณะ มีคนถามและ
คนบันทึก

1.3 การวิเคราะห์/จัดทำแผนระดับชุมชน/หมู่บ้าน

เป็นการค้นหาสาเหตุของปัญหาและแนวทางในการแก้ไขปัญหา ส่วนใหญ่ได้ข้อมูลภาพ
รวมของแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งไม่ได้มีการนำมาวิเคราะห์จัดทำแผนระดับชุมชน/หมู่บ้าน มีเพียงตำบล
บ้านแป้นที่มีการจัดทำแผนชุมชนระดับหมู่บ้านที่เป็นเอกสาร ตำบลในเมือง ใช้โอกาสในวันออม
ทรัพย์ในการตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกับสมาชิกในชุมชน

1.4 การจัดเวทีการวิเคราะห์ และจัดทำแผนระดับตำบล

เป็นการรวบรวม และจัดระบบข้อมูลพื้นฐานความต้องการในการแก้ไขปัญหาของชุมชน
เพื่อใช้ในการสื่อสารกับแหล่งทุนทั้งภายในและภายนอกชุมชนโดยตัวแทนแต่ละชุมชน นำข้อมูล
มาร่วมแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์ความสำคัญของปัญหาเพื่อนำไปจัดทำแผนระดับตำบล หลังจากได้
แผนระดับตำบลออกมาแล้ว มีการจัดเวทีประชุมเพื่อตรวจสอบ เพิ่มเติมแผนที่ได้ทำ มีเพียงตำบล
บ้านแป้น ที่ไม่ได้ทำแผนระดับตำบลที่เป็นรูปเล่ม

1.5 การสรุปบทเรียนร่วมกัน

การสรุปบทเรียนระดับจังหวัด เป็นเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการทำงาน การสรุปบทเรียนกระบวนการจัดทำแผนของแต่ละพื้นที่ แลกเปลี่ยนระหว่างพื้นที่ และหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน เพื่อนำไปปรับใช้กับชุมชนหรือพื้นที่อื่นที่สนใจ

ตารางที่ 11 สรุปขั้นตอนและเทคนิคในการจัดทำแผนชุมชน

ขั้นตอน	เทคนิค
1. การจัดเวทีเพื่อสร้างความเข้าใจให้กับแกนนำ	<ul style="list-style-type: none"> - การคัดเลือกแกนนำก่อนเข้าร่วม - การจัดเวทีสร้างความเข้าใจ - การร่วมกิจกรรมกับชุมชนอื่น - การศึกษาดูงานชุมชนที่ประสบความสำเร็จ
2. การรวบรวมข้อมูลระดับหมู่บ้าน	<ul style="list-style-type: none"> - การจัดเวทีชาวบ้าน - การใช้แบบสอบถาม - การพูดคุยตามโอกาสสำคัญ เช่น วันสำคัญทางศาสนา วันออมทรัพย์หมู่บ้าน - การสัมภาษณ์ - การประชุมกลุ่มย่อย
3. การวิเคราะห์/จัดทำแผนระดับชุมชน-หมู่บ้าน	<ul style="list-style-type: none"> - การจัดเวทีแลกเปลี่ยน - การนำแบบสอบถามมาวิเคราะห์ร่วมกัน - การวิเคราะห์และตรวจสอบโดยใช้โอกาสในวันออมทรัพย์
4. การจัดเวทีการวิเคราะห์/จัดทำแผนระดับตำบล	<ul style="list-style-type: none"> - การจัดเวทีแลกเปลี่ยนระดับตำบล - การเรียงลำดับความสำคัญของปัญหา
5. การสรุปบทเรียนร่วมกัน	<ul style="list-style-type: none"> - การจัดเวทีแลกเปลี่ยน (เวทีรวม)

2) เงื่อนไข/ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

การศึกษาในครั้งนี้ เงื่อนไข และปัจจัย ที่มีผลต่อการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วม สามารถสรุปได้ดังนี้

2.1 เงื่อนไข ที่มีผลต่อการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วม มีดังนี้

(1) แนวคิด ทักษะ ความรู้ความเข้าใจของวิทยากรกระบวนการ มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผน รวมทั้งประสบการณ์การทำงานของวิทยากร มีผลต่อการสร้างความเชื่อถือให้กับประชาชนในการเข้าร่วม และให้ความสำคัญกับการดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ

(2) ความเข้าใจของแกนนำต่อแนวคิด เป้าหมาย และกระบวนการจัดทำแผนชุมชน แกนนำบางคนยังมีแนวคิดที่รอฟัง คิดว่าแผนงานต่าง ๆ ต้องถูกกำหนดมาจากส่วนรัฐหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำให้มองไม่เห็นศักยภาพและความสำคัญของชุมชนท้องถิ่นต่อการแก้ไขปัญหา หากแกนนำไม่เข้าใจ และให้ความสำคัญกับการจัดทำแผนชุมชนเพียงตนเอง โดยชุมชนเป็นผู้กำหนดนั้น การสื่อสารต่อไปยังประชาชนในชุมชนมีน้อยลง และอาจสื่อไปในแนวทางที่ไม่สอดคล้องกับเป้าหมายที่แท้จริงได้

(3) ความเข้าใจของสมาชิกในชุมชนที่เข้าร่วม มีผลต่อการดำเนินงานตามแผน ทั้งนี้เพราะการร่วมตั้งแต่ต้น เป็นการสร้างถึงความเป็นเจ้าของกิจกรรม โครงการนั้น ๆ และยังเป็นแผนงานที่มาจากความต้องการของชุมชนจริง ๆ ซึ่งส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามแผน/กิจกรรมที่วางไว้ รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการติดตามผลการดำเนินงาน

(4) กรอบระยะเวลา เป็นเงื่อนไขสำคัญอย่างหนึ่ง เป็นตัวเร่งให้การทำกิจกรรมให้ได้มาซึ่งแผนนั้นต้องดำเนินให้อยู่ภายใต้ระยะเวลาที่กำหนด รวมทั้งข้อจำกัดด้านเวลาของประชากรในชุมชน เนื่องจากต้องหาเลี้ยงชีพ ครอบครัวยุคใหม่ ทำให้ขาดการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม ส่วนใหญ่ใช้ชีวิตการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้แบบสอบถาม การประชาสัมพันธ์ใช้เสียงตามสาย เป็นต้น และช่วงระยะเวลาการเพาะปลูก และประเพณีต่าง ๆ การดำเนินการกิจกรรม หรือดำเนินโครงการต่าง ๆ เป็นไปได้ยากมาก แกนนำในการจัดทำแผนมีการสอดแทรกการประชาสัมพันธ์ ชี้แจงการจัดทำแผนในโอกาสการรวมตัวครั้งนี้ด้วย

(5) แหล่งทุน เป็นเงื่อนไขสำคัญอย่างมากที่ทำให้เกิดโครงการการจัดทำแผนชุมชนในพื้นที่ ซึ่งแหล่งทุนที่ทำให้เกิดการจัดทำแผนชุมชนในพื้นที่ 5 ตำบล ในจังหวัดลำพูน คือ กองทุนชุมชนจังหวัดลำพูน ได้รับงบประมาณจากสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ที่เป็นจุดเริ่มให้เกิดโครงการจัดทำแผนชุมชนเพียงตนเอง และให้การสนับสนุนงบประมาณในการจัดทำกิจกรรมแต่ละพื้นที่ และมีผู้ประสานงานกองทุนเพื่อสังคมที่คอยติดตาม หนุนเสริมการทำงานให้กับโครงการแต่ละพื้นที่

2.2 ปัจจัย ที่มีผลต่อการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วม มีดังนี้

ปัจจัยทางทางบวก ประกอบด้วย

(1) ทุนเดิมของชุมชน ชุมชนแต่ละแห่งมีต้นทุนไม่เท่ากัน ไม่ว่าจะเป็นทุนด้านคน/องค์กร ทุนด้านสังคมวัฒนธรรม ระบบนิเวศ ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งทุนด้านการเงิน การจัดการทุนเดิมที่มีอยู่ในชุมชน ระบบฐานข้อมูลต่าง ๆ ของชุมชน เป็นปัจจัยที่ทำให้การจัดทำแผนสามารถที่จะตอบสนอง และสอดคล้องกับสภาพการณ์ของชุมชน

(2) แนวคิด ทักษะ ความรู้ความเข้าใจ รวมทั้งประสบการณ์ของวิทยากรกระบวนการ เป็นส่วนสำคัญในการที่เอื้อต่อการจัดกระบวนการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

(3) แกนนำที่หลากหลาย พบว่า ผู้นำมีศักยภาพ และความพร้อมในการร่วมคิดร่วมพัฒนา แก้ไขปัญหาาร่วมกัน แต่ต้องสร้างกลไกการประสานความคิดให้ไปในทิศทางเดียวกัน มีการพูดคุยกันหรือทำงานร่วมกัน ซึ่งการเชื่อมคนต้องอาศัยคนในท้องถิ่นเป็นหลัก ส่วนคนภายนอกเป็นเพียงผู้สนับสนุนหรือคอยแนะนำทักษะที่สำคัญเท่านั้น ซึ่งแกนนำที่หลากหลาย และเป็นທີ່เคารพนับถือของผู้คนในชุมชน ทำให้มีการดึงผู้ที่สนใจเข้าร่วมมีความหลากหลายมากขึ้น

(4) การเชื่อมประสานระดับเครือข่าย เป็นการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนบทเรียนของแต่ละแห่ง ทำให้เห็นตัวอย่าง รับทราบข้อมูล และแนวทางในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งได้เพื่อน พันธมิตร เพิ่มขึ้นในการจัดการ แก้ไขปัญหาของชุมชน ได้มุมมอง แนวคิด หรืออาจได้บุคลากรเข้าร่วมด้วย

(5) การเรียนรู้ของชุมชนในการทำงานแบบมีส่วนร่วม แต่ละชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน สภาพปัญหาที่แตกต่างกัน ทำให้ชุมชนมีการเรียนรู้ที่ต่างกัน ชุมชนที่เห็นความสำคัญ ตระหนักถึงปัญหา มีการรวมกลุ่มกันเพื่อแก้ไขปัญหา มีการแลกเปลี่ยน ทารือร่วมกัน มีการทำงานร่วมกันมาเป็นเวลานาน ทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นมีมาก

อุปสรรคต่อการจัดทำแผน ประกอบด้วย

(1) แนวคิด ทักษะ ความรู้ความเข้าใจ ของวิทยากรกระบวนการ ขาดความตระหนักและเห็นความสำคัญในศักยภาพของชุมชน มีผลต่อการจัดกระบวนการแบบมีส่วนร่วมของประชาชน ผู้เข้าร่วมไม่เกิดการมีส่วนร่วม ไม่เห็นความสำคัญของการจัดทำแผน

(2) ผู้นำชุมชนและสมาชิกบางคนยังขาดความเข้าใจต่อกระบวนการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ทำให้การจัดทำแผนล่าช้า

(3) การประสานงานขององค์กรหรือแกนนำที่จัดกระบวนการ ขาดการประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำให้แผนที่ได้ออกมาไม่สามารถผลักดันไปสู่ระดับนโยบายของชุมชนได้

(4) ความร่วมมือของคนในชุมชน สภาพเศรษฐกิจที่ต้องทำมาหากิน ต่างคนต่างอยู่ ทำให้การมีส่วนร่วมในการทำแผนชุมชนนั้นค่อนข้างน้อย

3) กระบวนการติดตามผลการดำเนินงานตามแผนนั้น ชุมชนให้ความคาดหวังกับผู้นำชุมชนและแกนนำ (กรรมการหมู่บ้าน) ในการติดตามผลการดำเนินงานตามแผนจากหน่วยงาน เนื่องจากแผนที่ได้มานั้นส่วนใหญ่ยังเป็นแผนที่คาดหวังเรื่องงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ในการทำโครงการนั้น การติดตามโดยมากใช้วิธีการสอบถามจากผู้ที่เกี่ยวข้อง ใช้โอกาสในการเข้าร่วมประชุมกับหน่วยงานนั้น ๆ ในการติดตามความก้าวหน้าของแผนงานของตนเอง สำหรับใน ชุมชน เป็นลักษณะการพูดคุย แลกเปลี่ยนกัน และการเล่าสู่กันฟัง ไม่มีการตั้งเป็นทีมติดตามอย่างเป็นทางการ และชัดเจน ซึ่งทำให้แต่ละชุมชนยังขาดความตระตือหรือร้อนในการผลักดันให้แผนที่ได้ร่วมกันวางไว้ นำไปปฏิบัติจริงได้ สรุปวิธีการการติดตามผล ดังนี้

3.1 การพูดคุยกับชาวบ้าน ซึ่งใช้โอกาสในการประชุมหมู่บ้าน

3.2 การสอบถามจากผู้ที่เกี่ยวข้อง ชุมชนให้ความคาดหวังกับผู้นำชุมชนและแกนนำในการเข้าไปสอบถามจากผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น อบต. เทศบาล

3.3 การเข้าร่วมประชุมกับเทศบาลตำบล หรือ อบต. เป็นโอกาสหนึ่งที่ใช้ในการสอบถามความเคลื่อนไหวของแผนชุมชนของแต่ละพื้นที่

3.4 การเยี่ยมชมกลุ่มจากคณะกรรมการ ตำบลในเมืองมีคณะกรรมการเครือข่ายสิ่งแวดล้อมเมืองลำพูน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นประธานกลุ่มออมทรัพย์ มีการเข้าเยี่ยมชมกลุ่มโดยเฉพาะกลุ่มที่กำลังเริ่มเพื่อช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ เป็นการติดตามการดำเนินงานของกลุ่มต่าง ๆ ด้วย

อย่างไรก็ตาม กระบวนการติดตามผลการดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ เป็นสิ่งที่สำคัญ หากมีการวางแผนการติดตามที่ดี ทำให้แผนงานที่วางไว้สามารถนำไปปฏิบัติ เพื่อการแก้ไขปัญหาของชุมชนต่อไป การติดตามมีทั้งการติดตามจากคนภายในชุมชน และคนภายนอกชุมชน ดังนั้นควรมีการศึกษาและสนับสนุนการพัฒนากระบวนการติดตามให้มีความชัดเจนมากขึ้น

การอภิปรายผล

การศึกษาการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษากระบวนการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ในจังหวัดลำพูน ภายใต้การสนับสนุนจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม หรือ เรียกว่า กองทุนชุมชน ซึ่งถือได้ว่ากองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม เป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีผลต่อการจัดทำแผนชุมชน เป็นแรงกระตุ้นให้ชุมชนหันมาให้ความสนใจในการจัดการทุนของชุมชนด้วยตัวของชุมชนเอง มีการค้นหาคิด เพื่อนำมาเป็นแนวทางปฏิบัติในปัจจุบัน และวางแผนไว้สำหรับอนาคต

การศึกษาครั้งนี้ พบว่า ด้านกระบวนการจัดทำแผนชุมชน แต่ละชุมชนมีเป้าหมายและแนวทางการทำที่คล้ายกัน แต่ขั้นตอนและการจัดทำของแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกันไปตามแต่ละพื้นที่

รวมทั้งภาพรวมของแผนที่ได้มาที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งความแตกต่างของแผนชุมชนเหล่านี้ มีส่วนสัมพันธ์กับด้านบริบทของชุมชน ภูมิหลังของชุมชน วิทยาการที่มีส่วนในการจัดกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชน มีความสัมพันธ์กับแผนชุมชน ซึ่ง Cohen and Uphoff (1977) กล่าวว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนขึ้นอยู่กับองค์ประกอบต่าง ๆ อย่างสลับซับซ้อน มิใช่ด้านใดด้านหนึ่ง จะต้องพิจารณาถึงมิติของการมีส่วนร่วม และบริบท สภาพแวดล้อม ตลอดจนระยะเวลา และช่วงระยะเวลาของการมีส่วนร่วม (ระวี, 2544)

จากพื้นที่ที่ทำการศึกษา ลักษณะของสภาพพื้นที่แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ชุมชนที่อยู่ในเมือง ประกอบด้วย ตำบลในเมือง ตำบลเวียงของ ตำบลบ้านแป้น-หนองหนาม และชุมชนที่อยู่ห่างไกลจากเมือง ตำบลทาปลาดุก ตำบลบ้านปวง พบว่า ชุมชนที่อยู่ในตัวเมือง การมีส่วนร่วมของประชาชนค่อนข้างน้อย เนื่องจากมีข้อจำกัดด้านเวลา สภาพความเป็นอยู่ปัจจุบัน เป็นสังคม สภาพเศรษฐกิจที่ต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างทำมาหากิน มีการแข่งขันกันค่อนข้างมาก รวมทั้งการอพยพย้ายถิ่นจากที่อื่นมาตั้งถิ่นฐานเพื่อทำงาน ทำให้บทบาทการมีส่วนร่วมจึงเป็นระบบผ่านแกนนำ การรับรู้ของประชาชนเป็นลักษณะการรับรู้จากการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อ เช่น หอกระจายข่าว เอกสาร เป็นต้น ซึ่งต่างจากสภาพความเป็นอยู่ในอดีต ที่มีความเป็นอยู่เอื้ออาทร มีการแบ่งปัน ช่วยเหลือกัน มีการพบปะ พูดคุยกันสม่ำเสมอ ซึ่งสภาพเหล่านี้ชุมชนที่อยู่ห่างไกลจากตัวเมือง ยังมีหลงเหลือให้เห็นอยู่ การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนที่ห่างไกลจากเมือง การมีส่วนร่วมในโครงการต่าง ๆ มีมากกว่า รวมทั้งชุมชนที่ห่างไกลจากเมือง เป็นคนที่อยู่ในชุมชนนั้นมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ เป็นคนท้องถิ่น มีความรัก ห่วงเห่นในทรัพยากรท้องถิ่นที่ตนเองมีอยู่ และต้องอาศัยทรัพยากรเหล่านั้นในการเลี้ยงชีพของตน ระบบการผลิตในชุมชนที่ห่างไกลจากตัวเมือง ต้องอาศัยทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจากธรรมชาติในการทำมาหากิน ชีวิตมีความผูกพันกับระบบนิเวศ ต่างจากชุมชนในเมืองความผูกพันระบบนิเวศมีน้อย การเป็นอยู่ส่วนใหญ่เป็นธุรกิจด้านการบริการ การทำงานในโรงงาน บริษัทต่าง ๆ เป็นต้น

การพัฒนาการด้านการพัฒนาชุมชนและการแก้ไขปัญหาในชุมชน ตำบลบ้านปวง อำเภอทุ่งหัวช้าง มีค่อนข้างมากเมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนอื่น โดยเฉพาะเรื่องการจัดการทรัพยากรป่า ที่เป็นสิ่งที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของประชาชน มีการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และเข้าร่วมกระบวนการแก้ไขปัญหา ซึ่งทำให้ประสบการณ์ การมีส่วนร่วม รวมทั้งแนวความคิดด้านการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหามีมาก ชุมชนมีความตระหนัก และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือ ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา ชุมชนได้มีการเรียนรู้ร่วมกับโครงการต่าง ๆ ที่เข้าไป เช่น การจัดการทรัพยากรป่าไม้ การจัดการกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งรวมถึงการจัดการและการต่อสู้ในอดีต เรื่องการสัมปทานป่าไม้ในการทำ

หมอนรถไฟ ซึ่งแตกต่างจากชุมชนในเขตอำเภอเมือง ที่ขาดการรวมกลุ่มในการแก้ไขปัญหา ความตระหนักในการร่วมกันแก้ไขปัญหายังมีอยู่ค่อนข้างน้อย ต่างคนต่างอยู่มีค่อนข้างมาก

เงื่อนไขอีกประการหนึ่ง คือ วิทยากรกระบวนการ ซึ่งทวิศักดิ์ (2542) ได้กล่าวว่า วิทยากรกระบวนการ (Facilitator) นั้นเป็นผู้ที่มีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดการรวมตัวภายในชุมชน เพื่อร่วมคิดร่วมทำประเมินในการพัฒนาร่วมกัน รวมทั้งกระตุ้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้คนที่หลากหลายในเวทีประชาคม ซึ่งการจัดทำแผนชุมชนนั้น เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน เวทีประชาคมถือว่าเป็นส่วนที่สำคัญ ดังนั้นวิทยากรกระบวนการมีความสำคัญต่อกระบวนการจัดทำแผนชุมชนค่อนข้างมาก

จากการศึกษาพบว่า วิทยากรมีความรู้ความเข้าใจ ความเข้าใจ เรื่องการจัดทำแผนชุมชน มีแนวความคิดในการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาแก้ไขปัญหาของตนเอง เชื่อมันชุมชนในการแก้ไขปัญหา ทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนมีมากขึ้น รวมทั้งทักษะของวิทยากรกระบวนการ มีส่วนสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชน และการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกัน เพื่อให้ได้มาซึ่งความเข้าใจร่วมกันรวมทั้งการให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรม จากการศึกษพบว่า ตำบลบ้านแป้น-หนองหนาม วิทยากรชุมชน หรือวิทยากรกระบวนการ เป็นคนในชุมชน บทบาทหน้าที่เป็นข้าราชการ คือ พัฒนาชุมชน และเป็นสมาชิกในชุมชน เป็นที่นับถือของประชาชนในชุมชน และจากบทบาท ข้าราชการ ประชาชนให้ความเชื่อมั่น ในความรู้ความสามารถ และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือ ตำบลบ้านม่วง วิทยากรกระบวนการเป็นนักพัฒนา มีความรู้ ทักษะในการจัดกระบวนการ มีการทำงานกับชุมชนค่อนข้างมาก ชุมชนเห็นการทำงานอยู่ตลอดเวลา และมีคล้ายกับชุมชนตำบลบ้านแป้น-บ้านม่วง ก็คือ เป็นบุคคลที่อาศัยอยู่ในชุมชน และได้รับผลกระทบในชุมชนนั้น ๆ ซึ่งต่างจากชุมชนเวียงยองและชุมชนในเมือง ที่ยังขาดบุคลากร บุคคลที่มีทักษะในการจัดกระบวนการ การมีส่วนร่วม ทำให้ความต่อเนื่องของกระบวนการยังมีน้อย ซึ่งหากพิจารณาถึงเป้าหมายของการจัดทำแผนชุมชนโดยการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนเพื่อสังคมนี้ เป้าหมายหลัก คือ การได้มาซึ่ง “คน” คือ การพัฒนาแกนนำ และการได้เห็นตัวบุคคลในท้องถิ่นในการเป็นแกนหลักในการพัฒนาชุมชนต่อไป จากโครงการสนับสนุนการจัดทำแผนชุมชนนี้ ทำให้ได้เห็นตัวบุคคลที่มีความพร้อม และสนใจที่จะร่วมในการพัฒนาชุมชน หากมีการพัฒนา ดึงกลุ่มคนกลุ่มนี้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งการให้เวลาในพัฒนาศักยภาพของกลุ่มคนเหล่านี้ ทำให้ชุมชนได้บุคลากรที่มีความสามารถในการทำงานให้กับชุมชนเพิ่มขึ้น ซึ่ง อเนก (2545) กล่าวว่า ทรัพยากรมนุษย์/ทรัพยากรบุคคลเป็นทุนที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ พบว่า ผู้นำในชนบทและเมือง ทั้งที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ผู้อาวุโส ผู้นำทางการเกษตร ผู้นำสตรี เยาวชน เหล่านี้เป็นสินทรัพย์ที่ไม่มีวันหมดสิ้น

โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า การจัดทำแผนชุมชนเป็นเครื่องมือหนึ่ง ที่ทำให้ชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ และสามารถเข้าไปมีส่วนในการกำหนดการพัฒนาของชุมชน โดยเริ่มจากการกำหนดแผนพัฒนาหมู่บ้าน และแผนพัฒนาระดับตำบลเป็นจุดเริ่มต้น เป็นกลไกหรือแนวทางที่สามารถทำให้ชุมชนเข้ามีส่วนร่วมในการบริหารงานขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และนำไปสู่ความร่วมมือด้านอื่น ๆ รวมทั้งเป็นจุดเริ่มต้นที่ชุมชนเกิดการเรียนรู้ กำหนดแผนของชุมชนเอง อันนำไปสู่การพึ่งตนเองต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยขอเสนอข้อคิดเห็นบางประการ อันจะเป็นประโยชน์ต่อองค์กรหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการจัดทำแผนชุมชน รวมทั้งอาจเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยต่อไป ดังนี้

1. กระบวนการจัดทำแผนชุมชนพึ่งตนเองต้องมีวิทยากรหรือแกนหลักในการทำแผนที่มีความรู้ ความเข้าใจ ควรมีการเพิ่มความรู้ในประเด็น
 - การพึ่งตนเอง
 - การพัฒนาและการวางแผนอย่างมีส่วนร่วม (เทคนิคต่าง ๆ)
 - การรวบรวมข้อมูล การสื่อสารประสานงาน
 - การประสานความร่วมมือกับฝ่ายต่าง ๆ
2. เพิ่มทักษะในการสื่อสารประสานงานที่มีประสิทธิภาพทั้งภายในชุมชนและกับหน่วยงานภายนอก และกลไกการขยายข้อมูลข่าวสาร เพราะถ้าวิทยากรหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำแผนขาดนี้ไป ทำให้ข้อมูลกระจุกอยู่กับบุคคลเพียงไม่กี่คนเท่านั้น
3. ระยะเวลา เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วม เนื่องจากการทำแผนโดยใช้ชาวบ้านเป็นตัวตั้ง ต้องใช้ระยะเวลาพอสมควร การกำหนดระยะเวลาที่น้อยเกินไป กระชั้นชิดเกินไป ทำให้ส่วนใหญ่มีการเลือกใช้แบบสอบถาม เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ทำให้ขาดกระบวนการจัดทำแผนอย่างมีส่วนร่วม และหากมีการจัดกิจกรรมตรงกับช่วงระยะเวลาเพาะปลูกหรืองานประเพณีต่าง ๆ ทำให้การเข้าร่วมกิจกรรมน้อย
4. ความร่วมมือจากทุกฝ่าย มีการติดตามสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง มีฝ่ายการประเมินติดตาม ทำให้องค์กรที่จัดมีความกระตือรือร้นมากขึ้น
5. การทำแผนชุมชน ต้องมีการเชื่อมโยงทั้งในระดับกลุ่ม หมู่บ้าน และเครือข่าย

ข้อเสนอในการวิจัยครั้งต่อไป

1. การศึกษาวิจัยกระบวนการจัดทำแผนชุมชนครั้งศึกษาเฉพาะพื้นที่ที่ได้รับการสนับสนุนในการทำโครงการแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเองจากสำนักงานกองทุนชุมชนเท่านั้น ควรมีการศึกษาของหน่วยงานอื่น ๆ และจังหวัดอื่น ๆ

2. การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนากระบวนการติดตามแผนและการนำไปใช้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะบทบาทผู้นำ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการประสานงาน การนำเสนอ การผลักดันแผนชุมชนต่อองค์การปกครองท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล และหน่วยงานต่าง ๆ